

PEYTAVÍ DEIXONA, Joan (2005): *Catalans i occitans a la Catalunya moderna (Comtats de Rosselló i Cerdanya, s. xvi-xvii). Presentació històrica i transcripció del fogatge català de 1553, del registre de la taxa del Batalló de 1643 i de les dues llistes dels immigrants occitans de 1542-1543 i 1637, a la zona de la Catalunya del Nord*. Barcelona: Òmnium Cultural. 421 + 443 p. (Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, 136-137).

Amb aquests dos gruixuts volums Joan Peytaví fa un regal inestimable als filòlegs, particularment als estudiosos de l'onomàstica i la llengua catalanes, als historiadors i estudiosos de la història de la població i, en general, a la cultura catalana i, especialment, a la de la Catalunya del Nord.

Les aportacions de Joan Peytaví ja eren prou conegudes entre els qui s'interessen per l'onomàstica, a través de les seves publicacions sobretot referides a la Catalunya del Nord, en revistes especialitzades. Ara, després d'haver defensat la seva tesi doctoral a la Universitat de Perpinyà el 2002, publica el que n'havien estat les fonts; o, més aviat, una part de les fonts perquè l'autor ha utilitzat en la seva tesi una documentació molt més extensa que inclou registres parroquials i altres fonts a més de les llistes nominatives que ara publica. Ens alegrem de constatar, tal com es diu en el pròleg (p. 14, n. 1), que també s'està preparant la publicació de l'estudi que constituï en el seu moment la tesi doctoral.

El llarg títol d'aquest llibre ja és prou il·lustratiu pel que fa al seu contingut: es tracta de l'edició, precedida en cada cas d'un estudi, d'aquests quatre documents arxivístics de la segona meitat del xv i la primera del xvi. Ens detindrem en cada un d'ells.

En primer lloc se'ns presenta l'edició de les collectes de Perpinyà, Vilafranca del Conflent i Puigcerdà del fogatge de Catalunya de 1553 (p. 27-317). El restant d'aquest fogatge havia estat publicat pel benemèrit Josep Iglesias en els anys 1979 i 1981, justament en els volums 59 i 70 d'aquesta

5. Tradicionalment aquest diccionari ha estat considerat obra de J. Tarongí, però crec que no tenim per ara informació suficient que avaluï la seva autoria. Vegeu: Catalina MARTÍNEZ i TABERNER (2000): *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*, Barcelona: PAM i UIB, p. 34-346.

collecció de la Fundació Salvador Vives Casajuana, però en aquell moment no en va poder localitzar alguns dels lligalls i es van donar per perduts. Així, en la publicació d'Iglesias hi mancava la part corresponent a la zona nord-oriental de Catalunya. Tal com explica Joan Peytaví, el document mancava de ser localitzat a l'ACA pel traspàs de Josep Tremoleda, a qui està dedicada aquesta part del llibre, i posat a disposició de Joan Peytaví en còpia; la mort de Josep Tremoleda, que no havia comunicat encara a Joan Peytaví la localització exacta, amb la signatura arxivística, del manuscrit, va fer que se'n tornés a perdre la pista; finalment, el manuscrit va poder ser trobat un altre cop gràcies a la col·laboració de Joan Pere Garriga. Fem el relat d'aquestes vicissituds en homenatge a la col·laboració generosa que es dona entre els estudiosos de vàlua.

Així doncs, Joan Peytaví publica la resta del fogatge de 1553; només ha quedat sense localitzar la part referent a les col·lectes de Ripoll, Olot i l'Alt Empordà. Després de la introducció (p. 27-43), on s'explica la història de la localització del manuscrit i es fan consideracions de caire paleo-gràfic, onomàstic, demogràfic, etc, es presenta l'edició del fogatge. La lectura del text del fogatge és un goig per al lector que s'interessi per l'onomàstica; hi veiem els mecanismes populars de creació dels sobrenoms: per metonímia (en el mateix coronell de Perpinyà hi trobem en *Peyrot de la Flauta*, en *Joan de les Sebes* i en *Pere de les Eugues*, p. 62), amb la ironia (els focs de *Lo Magister, treballador* i *Lo Enperador, treballador* són també a Perpinyà, p. 102), amb adjectius no gaire aflagadors (*Joan Pocavergonya*, [h]ortolà, p. 66, *Jaume Guerxo*, p. 108, *Toni lo Tartamut*, p. 293), amb indicacions de filiació o altra relació personal (*Guillem de la Gabriela, pobre*, p. 110; *Guillem de la Gavatxa*, p. 127). Assistim també a la «cognomització», si se'ns permet l'expressió, d'aquests sobrenoms; així a Alenyà hi trobem en *Guillem lo Gavaig* i seguidament n'*Arnau, gendre de dit Guillem Gavaig* amb l'article ja perdut (p. 147). La designació de les persones és en aquest fogatge tot un món ric, variat i d'una gran vitalitat. Molts dels cognoms recollits mereixerien que se'ls dediqués un estudi ja que sovint no estan repertoriats o estan explicats superficialment en els diccionaris d'ús habitual; també les formes i variants dels antropònims que recull el fogatge ens donen pistes per afinar o millorar les explicacions donades en les obres de referència clàssiques (com *Els llinatges catalans* de Moll) per alguns cognoms catalans.

L'edició va acompanyada de notes que expliquen els casos on la lectura proposada és dubtosa o poc clara i també remetent, com ajuda a la interpretació, als cognoms existents avui en dia i típics dels pobles de la zona. L'editor ha accentuat els noms en els casos en què així s'esqueia, cosa que en facilita molt la interpretació. Només ens alguns casos proposaríem alguna esmena; per exemple, editar «Jaume Majordedies» (p. 79) sembla menys satisfactori que no pas fer-ho amb minúscula i com a sintagma, ja que sembla que *major de dies* descriu una realitat de la persona designada més que no pas ser un element onomàstic.

El fogatge no només té interès antroponímic; ens dona també informació referent a les condicions de vida del moment; així els caps dels dos focs de Vingrau «estan dins la vila de Perpinyà per esser tot lo lloch cremat per los francesos» (p. 112), a Òpol «estan dispergits y habitan per moltes parts de Rosselló per ser tot lo lloch cremat y avuy en dia, està dirruit y no-hy gosen habitar per ésser molt a prop de França» (p. 119) i així molts d'altres llocs.

El primer volum es tanca amb l'edició de la llista de «francesos» de 1542-1543 (p. 321-413). En la breu presentació d'aquesta peça (p. 321-326) Joan Peytaví fa notar les dificultats que presenta l'edició d'aquest text per la seva poca qualitat lingüística; i també explica les imprecisions que hi ha hagut en la identificació, descripció i utilització d'aquest document en altres estudis. Tot i que la llista de «francesos, gascons i altres de nació súbdita y al rey de França» està feta amb la intenció d'expulsar-los del país i, per tant, n'hi hauria un cert nombre que intentarien no ser censats, el llistat ens fa veure l'important component de població immigrada que hi havia en els comtats de la Catalunya del Nord, sobretot occitans i, concretament, gascons. La immigració cobrí el buit demogràfic causat per les pestes i les crisis. Aquest document, junt amb el que es publica en darrer lloc, és un niu d'informacions inestimables per a establir correctament l'origen de molts cognoms catalans (en parlarem més avall).

En el segon volum es publiquen també dos documents però ara del segle XVII; la taxa del Batalló de 1643 i la llista de «francesos» de 1637. La Taxa del Batalló, impost dreçat amb motiu de la guerra dels Segadors, de 1643, es conserva als arxius departamentals de Perpinyà, així com la llista tot just esmentada de l'any 1542-1543 (els altres documents, en canvi, són a l'ACA). Recull, en un foli per cada poble, la llista dels habitants als quals s'imposa la taxa, però no hi apareixen totes les parròquies, de manera que el retrat que se'n fa del Rosselló és parcial. Tanmateix enumera les cases amb els respectius noms i cognoms dels caps de casa. El document ens deixa veure l'estat desolador del país en guerra; així Tesà «és estat molt molestat tant dels castellans com francesos y los naturals s'han restats, destruïts y acabats y les cases dirruhides y casi per terra», a Casafàbre «los de més són pobres que sols no tenen per a menjar», la llista de Sant Hipòlit de la Salanca s'inicia així: «memorial de les cases o focs que són en lo lloch cremat de Sant Hipòlit», «Sant Feliu de Mont [...] que és estat cremat per los castellans»; dels 69 focs de Pià, 29 són «pobres y viudas pobras», és a dir, un quaranta-dos per cent.

La llista de «francesos» de 1637 instal·lats als litoral rossellonès (p. 159-429) és un document extraordinari. Recull les declaracions de cadascun d'ells on detallen les circumstàncies de la seva vida: el seu nom, lloc d'origen, edat, temps que fa que són al Rosselló, família i béns. Per exemple:

jo me dich Joan Capfort, y de sobrenom Flacas Ancas, só natural de lloch de Sancta Mans, bisbat de La Bau, regne de França, tinch sinquanta sinc anys, visch de mon offici de teixidor de lli, no tinch ninguns parents en España, sinó fills, só casat ab Magdalena Rossell, filla de Joan Rossell, francès, y ma muller és filla de la present vila, tinch tres fills mascles, anomenats Anthoni Capfort, de edad de divuyt anys, fadrí, lo segon Esteve, de edad de vuyt anys, lo altre Andreu, de edad de dos anys, y duas fillas donzellas, la una se diu Maria, de quinze anys y l'altra Magina, de quatre anys, tinch una casa en la qual fas ma habitació, moblada segons mon estament, una vinya de tres ayminadas, és en lo terme de Salses, confronta ab la Coma Llobal y lo camí de Salses a Sant Ypòlit y ab t.... Domènech, ítem quatre borricas y no tinch altra cosa. (p. 226-227)

Hem copiat aquesta llarga citació per fer veure l'interès múltiple que té aquest llarg conjunt de declaracions; interès per als historiadors de la llengua i dialectòlegs, per als estudiosos del llenguatge oral, per als toponimistes (observi's l'aparició de microtopònims, avui encara identificables, en la localització de les terres), per als estudiosos de l'antroponímia (vegi's l'aparició de sobrenoms, l'elecció dels noms dels fills, a vegades amb hagònims típicament catalans... mostra de voluntat d'integració?); interessarà als demògrafs, als estudiosos de la història social, de la microeconomia (observem les diferents activitats a les quals es dediquen els declarants, les seves encuriosits per), als encuriosits per la genealogia, etc.

La declaració sobre parents que també es troben a Catalunya ens permet estudiar els patrons de migració; sovint migren diversos germans. La declaració de l'ascendència de les dones ens fa veure que moltes també són filles de francesos, encara que ja hagin nascut a les localitats nord-catalanes; reproduceix, per tant, el patró que relaciona els immigrants entre ells. Cal remarcar que moltes de les persones declaren que fa de vint a quaranta anys, o fins i tot més, que han emigrat; molts ho van fer de petits, fins i tot de nadons, és a dir, que el document ja retrata una segona fase de la immigració, uns immigrants que representen, de fet, gairebé una segona generació.

Hi trobem moltes anècdotes; des de Joan Forgas, que declara tenir més de cent anys (p. 264), fins a la vida ben moguda del petit Pere Terrís, àlies Carsí, de vint-i-dos anys, que «ha vint anys o més só en Espanya perquè estant prenyada ma mare se'n anà en França y après me aportà, havent-me parit, tornà en França que jo no tenia dos mesos». Hi trobem declaracions espontànies i també ingènues, com la de Margarida Luch, que declara que tenia un mosso que «quan se feren las cridas..., me deixà los bous junctos al camp y se n'és anat que no l'he vist més» (p. 235), o la de Joan Francesc Marièjol, que declara com a propietat «una euga bòrnia» (p. 315). I hi trobem els problemes i tragèdies quotidianes de la vida d'aquelles gents; el petit Guillem Reynalt, de vuit anys, i «ayrefe-rit» (p. 250), les vides separades dels qui han deixat la dona i fills a França. En fi, són uns retrats únics de la vida quotidiana.

L'editor indica curiosament en notes l'equivalència dels noms de llocs i bisbats citats com a llocs d'origen dels declarants; ho fa en la seva forma occitana i l'oficial francesa. Només en molt pocs casos no s'ha pogut identificar el topònim esmentat. Això li ha permès també identificar els principals orígens dels immigrants (majoritàriament dels actuals departaments de l'Aude i l'Ariège).

Pel que fa a l'onomàstica s'hi troben tota mena de curiositats; un nombre no negligible de germans que duen noms idèntics (p. ex. en Joan i Joanet, germans de Guillem Prebost, p. 327; els germans d'Antoni Ayrat es diuen Andreu Ayrat «y lo altro se diu també Andreu», p. 286; en alguns casos poden ser errors del qui copià la declaració, però en d'altres no), dones que hereten com a cognom el prenom del pare feminitzat (Margarida Gallarda, filla de Gallart Corbera, p. 285), la presència d'una dona que encara du el nom de regust medieval d'Esclarmunda (p. 301), o d'una nena que es diu Antiga.

Aquest document, junt amb la llista de «francesos» del segle XVI, ha de permetre afinar els orígens lingüístics de molts cognoms catalans. Si bé és cert que les semblances entre l'antroponímia occitana i catalana fan que molts d'ells s'hagin integrat sense deixar pistes, en altres casos les explicacions donades tradicionalment mereixerien ser revisades. Per exemple, *Els llinatges catalans* interpreten el cognom *Lamich* com a grafia aglutinada de *l'amic*, explicació que és ben certa però veiem que només és certa remotament; de fet, la poca freqüència de l'aglutinació de l'article en els cognoms catalans i la manca de documentació antiga del cognom ja feien prou sospitosa la proposta de Moll; ara el trobem portat per «francesos» (el llenguadocià «Joan Lamich àlies Totblanch» p. 313), cosa que ens indica que, si bé és certament una grafia aglutinada de *l'amic*, ho és del mot occità i no pas del català, i que l'antroponimització d'aquest element no es va produir a Catalunya sinó al país veí. I així amb molts exemples.

En un text d'aquesta complexitat i extensió és senzillament esperable que s'hi hagin escolat algunes petites inadvertències; hi ha un declarant que té un nom transcrit com a «Estephanus Candó» en llatí i «Esteve Tandó» en català (p. 325), el darrer dels fills de Bartomeu Moliner «se diu casamir», sense majúscula (p. 345).

En conclusió, els volums publicats per Joan Peytavi són d'un interès i d'una vàlua extraordinaris. L'autor hi ha fet una tasca gegantina i acurada. La cultura catalana ha d'agrair que es recuperin i es posin a disposició dels estudiosos aquest tipus de documents; i aquí no serà sobrer recordar que també forma part de la cultura catalana la sovint oblidada Catalunya del Nord, i més encara en l'època de la qual parlem.